

Tiina Käkelä-Puumala & Kai Mikkonen

Yhteisyyden ja yhteismitattomuuden poetiikkaa: kirjallisuus, muut taiteet ja mediat

Rajoillaan asiat muuttuvat uudella tavalla kiinnostaviksi; rajapinnassa identiteetti syntyy kontaktista ja kitkasta ulkopuolen, toisen ja vieraan kanssa. Näin on myös kirjallisuuden kohdalla. Kun kirjallisuus asetetaan samaan yhteyteen kuvan, äänen ja liikkeen kanssa, tuloksena on taidetta ja esitystä, jossa ”kirjallisuudellisuus”, miten tahansa se sitten määritelläänkin, on vain yksi muuttuja muiden joukossa. Esitysmuotojen rajat ja niiden tarinat tulevat väkisinkin esiin kun puhutaan taiteidenvälisyydestä ja intermediaalisuudesta. Yhtä varmasti kuin on olemassa taidemuotoja ja alalajeja, joilla on oma eriytynyt historiansa, on aina ollut olemassa myös hybridejä, joissa rajat vuotavat tai jossa ne määritellään uudestaan. Kirjallisuus muuttaa jatkuvasti muotoaan ja keinovalvojaan, usein juuri suhteessa muihin medioihin ja taiteisiin: tapahtuu siirtymiä (kuten silloin kun romaanista tehdään elokuvaversio) ja jäljittelyä (kuten silloin, kun kirjoitus yrittää jäljitellä ihmisääntä, jonka poissaolosta se on itse paras todiste). Kerronnan keinot muuntuvat ja omaksuvat vaikutteita muista taiteista; syntyy uusia, enemmän tai vähemmän elinkelpoisia lajeja (puhelinromaanit, sarjakuvaromaanit, ei-fiktiivinen romaani, kaunokirjallinen reportaasi, *ciné-roman*, hypertextirunous, tekstiviestiroomaani, jne.) ja kirjallisuuden tekninen muoto ja saatavuus muuttuu (äänikirja, e-kirjamuoto, *book on demand* -tuotanto, digitalisoidut arkistot).

Medioiden ja taiteidenvälisen vuorovaikutuksen, jäljittelyn ja kilpailun laajaa kenttää on 1990-luvulta lähtien usein hahmotettu Jay David Bolterin ja Richard Grusin lanseeraaman *remediaation* (tai uudelleen mediointin) käsitteen avulla. Esitysmuotojen välistä kaksisuuntaista omaksumista korostavan remediaatio-teorian mukaan jokainen media yrittää korjata toisten medioiden heikkouksia tai mitätöidä omia rajoituksiaan jäljittelemällä kilpailijoidensa keinoja. Uusi media muokkaa vanhempien esitysmuotojen tekniikoita pyrkien ylittämään niiden kyvyn luoda todenmukaisuuden tuntua ja välittömyyden vaikutelmaa. Vanhat mediat taistelevat asemastaan omaksumalla tekniikoita ja aihepiirejä uusilta esitysmuodoilta ja toisaalta vakiintuneet esitysmuodot pyrkivät muokkaamaan ja parantamaan uusien medioiden ominaisuuksia. Keski-ikäisten käsikirjoitusten koristellut kirjaimet toimivat sekä kirjoituksena että kuvana, *camera*

obscura vaikutti aikanaan niin maalaustaiteen kuin valokuvauksen kehitykseen, romaanitaide on luonut omia versioitaan montaasi-tekniikasta, fotorealismi on elävä maalaustaiteen suuntaus, sarjakuvataide on omaksunut elokuvan näkökulmatekniikoita, elokuva on jäljitellyt sarjakuvan graafista jälkeä – vain muutamia esimerkkejä mainitaksemme.

Avaimen vuoden 2008 ensimmäisen numeron teemana on kirjallisuuden suhde muihin medioihin ja taiteisiin: valokuvaan, elokuvaan, sarjakuvaan, maalaustaiteeseen, musiikkiin, äänentoistoon, journalismiin. Tämän numeron artikkelit, esseet ja keskustelut lähestyvät tätä teemaa eri näkökulmista sekä esittelevät niitä konkreettisia teoksia ja tilanteita, joissa eri esitysmuodot ovat vuorovaikutuksessa.

Tieteidenvälinen multimodaalisen merkityksen ja multimodaalisten tekstien tutkimus, eli samanaikaisesti eri merkitysjärjestelmien kautta tapahtuvan viestinnän tutkimus, on kehittynyt huimaa vauhtia 1990-luvun alusta lähtien. Multimodaalisuuden ja remediaation tutkimuksen ohella myös adaptaation tutkimus ja teoria on luonut uusia näkökulmia taiteidenväliseen tutkimukseen. Kysymystä merkitysten ja kertomusten siirrettävyydestä *adaptaatiossa*, tai *versioinnissa*, käsitellään tässä numerossa Henry Baconin ja Kai Mikkosen välisessä keskustelussa, jossa tarkasteltavana on Lawrence Sternin *Tristram Shandy* -romaanista tehty adaptaatio *Cock and Bull Story*. Laura Wahlforsin artikkeli intermediaalisista suhteista Elfriede Jelinekin *Pianonsoittaja*-romaanin ja Franz Schubertin *Winterreise*-laulusarjan välillä tarkastelee muodon ja merkitysten siirrettävyyttä psykoanalyttisesta viitekehyksestä käsin, sekä esittelee *musikalisoinnin* tekniikoita, joilla kirjailija luo rakenteellisia ja sisällöllisiä analogioita tekstin ja musiikin välille. Tuula Hökkä, joka tutkii artikkelissaan 1800-luvun hengellistä arkkipiirittä, huomaa samoin tulleen monen taiteen ja historian risteyspaikkaan: kirjallisuuden ja kirkkohistorian, teologian, hymnologian ja kansanmusiikin, kirjoittamisen ja kirjakielien historian oudolle välialueelle.

Medioiden rajoja ylittävä kerronnan tutkimus on myös tehnyt lukuisia uusia avauksia, kuten narratologian sovellutukset muussa fiktiossa sekä faktateksteissä (journalismi, historiankirjoitus, elämäkerta, puheen tutkimus), joilla on oma mielenkiintonsa kaunokirjallisuuden tutkimuksen kannalta. Esitysmuotojen rajoja ylittävä narratologia kysyy esimerkiksi, mihin kertovaan tehtävään jokin esitysmuoto sopii toista paremmin (Ryan 2004, 34–35). Tätä aihetta valottaa Maria Lassila-Merisalonen artikkeli, joka käsittelee ei-fiktiivisen kertomuksen lukemisen ehtoja ja kaunokirjallisen journalismin poetiikkaa aikakauslehtireportaasissa.

Esitysmuodon erityisyyden ongelma ja kirjallisuuden medialuonne on uudella tavalla konkreettinen nykypäivänä kun fiktion vastaanoton ja ehkä myös tuotannon painopiste on siirtynyt painetusta kirjallisuudesta kuvalliseen kertomukseen, varsinkin elokuvaan ja tv-sarjoihin. Tästäkin syystä voi olla paikallaan ajatella uudelleen kirjalli-

suuden asemaa ja sijaintia medioiden ja taiteiden kentällä. Mistä johtuu esimerkiksi kirjallisuuden lukemisen suhteellinen pysyvyys audiovisuaalisen kulttuurin aikakaudella, jolloin kieltä ja kirjallisuutta voi yhdistellä (näennäisen) vaivattomasti muihin esitysmuotoihin? Entä miten kieli ja kirjallisuus toimivat yhdessä muiden semioottisten lähteiden kanssa – silloin kuin esimerkiksi liike, ele, optinen kuva ja ääni luovat asenteellisia merkityksiä, esittävät mielenliikkeitä ja kokemusta niiden kanssa – ja miten merkitystä silloin maksimoidaan tai rajataan? Entä miten hahmottaa esitysmuotojen rajat kun multimedia on arkipäivää: medioiden ja taiteiden erilaisessa suhteessa fyysiseen todellisuuteen tai käsitteiden maailmaan, taiteiden luomaan erilaiseen välittömyyden vaikutelmaan, merkkien ominaisuuksiin, aistihavaintoon vai kognitioon?

Näitä kysymyksiä käydään läpi tämän numeron esseissä, joita kaikkia luonnehtii tietoisuus kirjallisuuden määrittymisestä audiovisuaalisen kulttuurin synnyttämässä historiallisessa murroksessa. Alan Prohmin essee visuaalisesta runoudesta haastaa pohtimaan, tulisiko tästä tällä hetkellä marginaalisesta runouden lajista tulevaisuuden ”jälkikirjallisen” (*post-literary*) kulttuurin keskeinen poeettisen ilmaisun muoto. Mikko Keskisen esseessä puolestaan luodaan katsaus äänen ja kirjallisuuden pitkään yhteiseen historiaan, sekä käydään läpi sitä, miten suuri vaikutus äänentallennusteknologioiden synnyllä runsaat sata vuotta sitten oli ja on edelleen kirjalliseen ilmaisuun ja kerronnan tekniikoihin. Harri Laakso pohtii esseessään klassista kysymystä kuvan ja sanan suhteesta, tällä kertaa valokuvauksen näkökulmasta, ja kysyy, voisiko eräs ratkaisu kuvan ja sanan yhteismitattomuuden ongelmaan löytyä juuri tämän lähtökohdan haastamisesta: ”Millaisesta nimittäjästä tai mitasta on kysymys, ja millaisesta yhteisyydestä? Ja voisiko olla olemassa erilaisia yhteismitattomuuksia – ja olisiko niillä, paradoksaalisesti, yhteisiä nimittäjiä?” Tämä yhteisyyden ja erillisyyden paradoksi voisi toimia mottona myös tälle teemanumerolle.

Kirjallisuus

BALDRY, ANTHONY JA PAUL J. THIBAULT 2006: *Multimodal Transcription and Text Analysis*. London: Equinox Publishing.

BOLTER, JAY DAVID JA RICHARD GRUSIN 2001: *Remediation: Understanding New Media*. Cambridge: The MIT Press.

RYAN, MARIE-LAURE 2004: Introduction. In *Narrative across Media*, edited by Marie-Laure Ryan, 1–40. Lincoln: University of Nebraska Press.